

Marek MACIANTOWICZ

OCHRONA PRZYRODY W LASACH ZIELONOGÓRSKICH

PROTECTION OF NATURE IN FORESTS OF ZIELONA GÓRA REGION

Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych, Zielona Góra
State Forests Regional Headquarters in Zielona Góra

Streszczenie

Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Zielonej Górze zarządza lasami o powierzchni 451 375 ha. Najciekawsze przyrodniczo tereny związane są z ostatnim zlodowaceniem. Są to rynny lodowcowe, liczne obszary zatorfione i doliny rzeczne. Główną osią układu hydrologicznego jest rzeka Odra, która stanowi korytarz ekologiczny o znaczeniu międzynarodowym. Najcenniejsze obiekty przyrodnicze objęto różnymi formami ochrony (tabela w tekście). Dla ochrony gniazd zagrożonych ptaków utworzono 53 strefy ochronne. Na uwagę zasługują atlantyckie gatunki roślin na skraju zasięgu, mające tutaj wschodnią granicę występowania. Jest to walor o znaczeniu ogólnokrajowym. Występują też rośliny górskie i podgórskie. Znajdują się tu drzewa uznane za najstarsze i najgrubsze w Polsce: najstarszy dąb szypułkowy – CHROBRY (743 lata), najgrubszy dąb szypułkowy - NAPOLEON (obwód 1043 cm) i najgrubsza sosna pospolita - WALIGÓRA (obwód 620 cm). W celu zmniejszenia negatywnego wpływu na środowisko podczas prowadzenia prac leśnych, podjęto decyzję o zastosowaniu olejów biodegradacyjnych do smarowania pił łańcuchowych, istnieje również zakaz stosowania ognia w czasie prac leśnych i obowiązek rozdrabniania gałęzi pozostających na zrębach. Stosowanie na coraz większej powierzchni, rębni częściowych wpływa pozytywnie na gatunkowe, wiekowe i przestrzenne zróżnicowanie drzewostanów. W związku z tym tworzą się nowe nisze ekologiczne, a w konsekwencji wzrasta bioróżnorodność. Leśnicy chętnie angażują się w przedsięwzięcia związane z aktywną ochroną zagrożonych gatunków i ich biotopów. Działanie takie prowadzone są we współpracy z organizacjami ekologicznymi i środowiskiem naukowym. We współczesnej ochronie przyrody kierunkiem najbardziej efektywnym jest ochrona siedlisk. W celu zachowania najbardziej zagrożonych biotopów wodno-błotnych realizowany jest

program aktywnej ochrony mokradel. Dąży się do zwiększenia retencji w lasach. Realizowane są programy aktywnej ochrony gatunków, na przykład węży, żółwia błotnego, głuszca i cietrzewia oraz rzadkich i zagrożonych roślin naczyniowych. W Wydziale Ochrony Lasu RDLP tworzona jest baza danych z pełną informacją o przyrodzie tego terenu. Sporządzane są Programy ochrony przyrody dla nadleśnictw, które opisują całościowo stan środowiska i określają w sposób planowy zasady ochrony przyrody na ich terenie.

Summary

Regional Directorate of States Forests (RDLP) in Zielona Góra manages forests with area of 451,375 ha. Naturalistically most interesting terrains are related with last glaciation. They are glacial gullies, numerous peat-areas and river valleys. The main axis of the hydrologic system is the Odra river. It is ecological corridor with international importance. Most valuable natural objects are protected in various ways (see the Table). For protection of nestles of imperilled birds were formed 53 protective zones. Atlantic species of plants, at the Eastern limit of their appearance are worthy to notice. It is the value with nation-wide importance. There are trees considered as oldest and thickest in Poland: the oldest English oak "CHROBRY" (743 years old), the thickest English oak "NAPOLEON" (1043 cm), the thickest pine tree "WALIGÓRA" (602 cm).

In order to reduce negative impact on environment while conducting various works in forests it was decided to use for lubrication of chain saws biodegradable oils. It is forbidden to use fire during works in forests. Workers are obliged to break up branches left on felling sites. At more and more areas is used partial felling what positively influences specific, age and spatial differentiation of forest stands. Woodsmen heartily commit into enterprises related to active protection of imperilled species and their biotopes. They co-operate with ecological organisations and scientific institutions. In modern protection of nature most effective direction is protection of habitats. Now, in order to maintenance most imperilled water-mud biotopes, is implemented programme of active swamps protection. There are made efforts in order to increase retention in forests. There are implemented programmes of active protection of species, for example of mud turtles, capercaillies and black grouses, and rare and imperilled vascular plants. In Forest Protection Department of RDLP is prepared the data base with full information regarding nature of this region. There are prepared also programmes of protection for forest inspectorates with complete description of environment state and define in planned way principles of natural protection at their terrain.

1. WSTĘP

Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Zielonej Górze zarządza lasami o powierzchni 451 375 ha. Tereny RDLP Zielona Góra są położone na obszarze trzech województw – lubuskiego, wielkopolskiego i fragmentarycznie dolnośląskiego. Cały obszar RDLP Zielona Góra należy do obszarów nizinnych. Konfiguracja terenu jest zmienna, od równinnej, poprzez falistą, pagórkowatą aż do wzgórzowej. Wysokości zawierają się w przedziale od 24,2 m n.p.m. – poziom Odry w okolicach Uradu, do 226,9 m n.p.m. – Góra Żarska na południu i 225,4 m n.p.m. - szczyt Bukowiec na północy.

Omawiany obszar został ukształtowany w czasie dwóch ostatnich zlodowaceń:

- część południową obejmuje Zlodowacenie Środkowopolskie w stadiale Warty,
- część północną obejmuje Zlodowacenie Północnopolskie w stadiale głównym, fazie leszczyńskiej.

Utwory geologiczne występujące na tym terenie pochodzą głównie z okresu Czwartorzędu. Większość z nich związana jest z Plejstoceniem - m. in.: piaski zwałowe, sandrowe plejstocenie piaski rzeczne. Znaczną powierzchnię zajmują utwory Holocenu związane z torfami, murszami, piaskami rzecznoholoceńskimi a także polami piasków eolicznych przykrywających starsze utwory oraz akumulujących się w wydmach. W wielu miejscach występują utwory Trzeciorzędu. Utwory tego okresu to głównie ropy plioceniczne, ale występują również piaski trzeciorzędowe, gliny trzeciorzędowe oraz lokalne pokłady węgla brunatnego.

Najciekawsze przyrodniczo są różne utwory geomorfologiczne związane z ostatnim zlodowaceniem: rynny lodowcowe, wcięte często dość głęboko w utwory trzeciorzędowe, liczne tereny zatorfione oraz obszary związane z dolinami rzecznoholoceńskimi. Wskazują one na dużą świeżość morfologiczną tego terenu.

Formy holocene organogeniczne i mineralne rozrzucone są na całym terenie wzdłuż cieków wodnych oraz jako powierzchniowe przekształcenia starszych form geologicznych.

Formy pochodzenia eolicznego związane są głównie z obszarami dolin rzecznych. Przekształceniu temu poddane zostały prawie wszystkie wcześniejsze utwory geologiczno-geologiczne.

Główną osią układu hydrologicznego jest rzeka Odra, która stanowi również ważne medium migracji gatunków południowych na północ. Według koncepcji ECONET Polska, rzeka Odra stanowi korytarz ekologiczny o znaczeniu międzynarodowym.

Na terenach leśnych znajduje się wiele obiektów (drzewostanów, pojedynczych drzew, wód, bagien, głazów) o wyjątkowo dużej wartości przyrodniczej, kulturowej i historycznej.

Objęto je różnymi formami ochrony w zależności od rangi obiektu. Tradycje ochroniarskie na tym terenie sięgają początku XX wieku, kiedy zaczęły powstawać niemieckie rezerwaty i pomniki przyrody. Po wojnie duża część rezerwatów przedwojennych została ponownie objęta ochroną. Poza tym utworzono szereg nowych obiektów tego typu. W roku 2000 utworzono dwa nowe rezerwaty: „Radowice” i „Dolina Ilanki”. Obecnie na terenie RDLP Zielona Góra znajduje się 26 rezerwatów przyrody. Powierzchnia ogólna wszystkich rezerwatów wynosi 1127,86 ha.

Największym rezerwatem jest „Dolina Ilanki” 239,23 ha, z czego na terenie LP znajduje się 189,72 ha.

TABELA 1

Formy ochrony przyrody w RDLP Zielona Góra stan na 31.12 2000 r.

REZERWATY	Liczba	Pow.	Leśne		Pozostałe	
	ogółem		Liczba	Pow.	Liczba	Pow.
	(szt.)	(ha)	(szt.)	(ha)	(szt.)	(ha)
	26	1 127,86	16	700,75	10	427,11

PARKI KRAJOBRAZOWE	Liczba	Pow.
	(szt.)	(ha)
	3	12 532

OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU	Liczba	Pow.
	(szt.)	(ha)
	1	195 440

STREFY OCHRONNE	Liczba
	(szt.)
orzeł bielik	29
bocian czarny	15
kania rdzawa	7
kania czarna	2
Razem	53

POMNIKI PRZYRODY	Przyrody nieożywionej	Pojedyncze drzewa	Grupy drzew	Powierzchniowe pomniki przyrody
	(szt.)	(szt.)	(szt.)	(szt.)
	5	227	42	21

UŻYTKI EKOLOGICZNE	Liczba	Pow.
	(szt.)	(ha)
	174	1261,88

2. ŚWIAT ROŚLINNY

Na uwagę zasługują gatunki atlantyckie mające tutaj wschodnią granicę zasięgu oraz gatunki górskie i podgórskie. Wiele z nich znajduje się w Polskiej czerwonej księdze roślin, jak na przykład gatunki związane z ekosystemami wodno-błotnymi: ponikło wielołodygowe (*Eleocharis multicaulis*), przygielka brunatna (*Rhynchospora fusca*), brzeżyca jednokwiatowa (*Littorella uniflora*), nadbrzeżyca nadrzeczna (*Corrigiola litoralis*) czy paproć wodna - gałuszka kulecznica (*Pilularia globulifera*).

Występowanie, wymienionych powyżej, roślin atlantyckich na skraju zasięgu jest walorem o znaczeniu ogólnokrajowym. Na terenie tutejszych lasów występują również ciekawe chronione paprocie: długosz królewski (*Osmunda regalis*), pióropusznik strusi (*Matteucia struthiopteris*) i podrzeń żebrowiec (*Blechnum spicant*). Spośród innych

roślin chronionych na uwagę zasługują: wrzosiec bagienny (*Erica tetralix*), śnieżycą wiosenna (*Leucoium vernum*), wawrzynek wilczęłyko (*Daphne mezereum*), wiciokrzew pomorski (*Lonicera periclymenum*), arnika górską (*Arnica montana*), lilia złotogłów (*Lilium martagon*), 6 gatunków widłaków (*Lycopodiaceae*) - w tym rzadki widłaczek torfowy (*Lycopodiella innudata*), liczne gatunki storczyków (*Orchidaceae*), dziewięciśli bezłodygowy (*Carlina acaulis*) oraz bogate stanowiska cisa (*Taxus baccata*).

W wyniku zamyślenia leśników niemieckich do wprowadzania gatunków obcych, do dnia dzisiejszego można spotkać w zielonogórskich lasach tzw. egzoty cenne. Do najciekawszych gatunków należą: tulipanowiec amerykański (*Liriodendron tulipifera*), sosna kłująca (*Pinus pungens*), kasztan jadalny (*Castanea sativa*).

Rekordy dendrologiczne Polski

Na terenie RDLP Zielona Góra znajduje się wiele drzew uznanych za najstarsze i najgrubsze egzemplarze w Polsce. Najważniejsze z nich to:

- Dąb szypułkowy CHROBRY - najstarszy obecnie dąb w Polsce, jego wiek został określony na 743 lata.
- Dąb szypułkowy NAPOLEON - najgrubszy dąb w Polsce, jego obwód na wysokości 1,3 metra wynosi 1043 cm. Przed wojną dąb ten nosił imię znanego botanika niemieckiego, badacza przyrody Śląska - Teodora Schube.
- Najgrubsza sosna pospolita WALIGÓRA o 8 konarach. Jej obwód na wysokości 1,3 metra wynosi 620 cm.

3. ŚWIAT ZWIERZĘCY

Na terenie RDLP Zielona Góra występuje wiele chronionych i ciekawych gatunków zwierząt. Wiele z nich znajduje się w Polskiej czerwonej księdze zwierząt. Są to między innymi: popielica (*Glis glis*), bielik (*Haliaeetus albicilla*), rybołów (*Pandion haliaetus*), orlik krzykliwy (*Aquila pomarina*), żółw błotny (*Emys orbicularis*), gniewosz plamisty (*Coronella austriaca*), jelonek rogacz (*Lucanus cervus*), kozioróg dębosz (*Cerambyx cerdo*).

Dla ochrony gniazd orła bielika (*Haliaeetus albicilla*), bociana czarnego (*Ciconia nigra*), kani rdzawej (*Milvus milvus*) i kani czarnej (*Milvus migrans*) Wojewoda wyznaczył strefy ochronne, które zapewniają ptakom spokój w okresie lęgowym i w czasie wychowywania piskląt. Na terenie RDLP obecnie znajdują się 53 takie strefy. W południowej części omawianego terenu znajdują się jedyne w województwie lubuskim stanowiska ginących już kuraków: cietrzewia (*Tetrao tetrix*) i głuszca (*Tetrao tetrix*).

W związku z powyższymi czynnikami tworzą się nowe nisze ekologiczne a w konsekwencji wzrasta bioróżnorodność.

RDLP Zielona Góra chętnie angażuje się w przedsięwzięcia związane z aktywną ochroną zagrożonych gatunków i ich biotopów. Działanie takie prowadzone są we współpracy z organizacjami ekologicznymi oraz przy udziale specjalistów z określonych dziedzin nauki.

W celu zachowania najbardziej zagrożonych biotopów jakimi są środowiska wodno-błotne Lasy Państwowe biorą udział w programie „Aktywna ochrona mokradeł Polski Zachodniej”. Poza tym, we własnym zakresie zostały podjęte działania mające na celu zwiększenie małej retencji na terenach leśnych. W terenie identyfikowane są dawne urządzenia piętrzące i niewielkim kosztem będą przywracane do użyteczności.

Równoległe z pracami zabezpieczającymi biotopy realizowane i planowane są programy aktywnej ochrony gatunków. Obecnie na terenie RDLP realizowane są programy:

- Aktywna ochrona węży na terenie Leśnego Kompleksu Promocyjnego „Bory Lubuskie”,
- Aktywna ochrona żółwia błotnego na terenie Polski,
- Aktywna ochrona rzadkich i zagrożonych roślin naczyniowych na terenie RDLP Zielona Góra.

We współczesnej ochronie przyrody kierunkiem najbardziej efektywnym jest ochrona siedlisk. W Europie powstaje sieć obszarów chronionych Natura 2000, której podstawą jest ochrona siedlisk najbardziej zagrożonych gatunków roślin i zwierząt.

W celu podjęcia jakichkolwiek działań potrzebne jest dobre rozpoznanie przyrodnicze. W biurze RDLP tworzona jest baza danych, w której zamieszczane są wszystkie dane o całej przyrodzie tego terenu. Gromadzone są również dane o elementach kultury materialnej. Sporządzane są Programy ochrony przyrody dla nadleśnictw, które opisują całościowo stan przyrody na terenie danego nadleśnictwa i określają w sposób planowy zasady ochrony przyrody na tym terenie.